

EREĞLİ KÖMÜR HAVZASI'NDA II. MÜKELLEFİYET (ZORUNLU ÇALIŞTIRMA, 1940-1947)*

Murat KARA

Kdz.Ereğli Kız Teknik ve Meslek Lisesi
Tarih Öğretmeni
kr_murat@hotmail.com

ÖZET

Ereğli Kömür Havzası denince akla gelen önemli bir konu, havzada uygulanan “Ücretli İş Mükellefiyeti”dir. 1940-1947 yılları arasında kapsayan bu dönemde havza köylüleri maden ocaklarında zor şartlar altında çalıştırılmışlardır. Nitekim bu çalışmada mükellef döneminde ocakta çalışmış olan kişilerle görüşmeler yapılarak uygulama hakkında bilgiler toplanmıştır. Bu görüşmeler yapılırken “Sözlü Tarih” yöntemi kullanılmıştır. Görüşülen kişilerin 80 yaşın üzerinde olması hem konunun önemini hem de çalışmanın zorluğunu ifade etmektedir. Çünkü ülkemizdeki ortalama yaş durumu göz önüne alınırsa maden ocaklarında çalışıp 80 yaşını aşmış sağlıklı insanın bulunması gerçekten zor bir durumdur.

Anahtar Kelimeler: Ereğli, Kömür, Ücretli İş Mükellefiyeti, Sözlü Tarih.

II. OBLIGATION (COMPULSORY WORKING) IN EREĞLİ COAL BASIN (1940-1947)

ABSTRACT

Whenever Ereğli Coal Basin is mentioned the first important issue that comes to mind is “Wage Earner Work Compulsion.” The basin villagers worked under hard condition there within the period which includes 1940-1947 years. As a consequence in this study information about application was gathered by consulting the labours worked in the mine in above-mentioned term. “Oral History Method” was applied while those meetings were being realized. On the other hand, the people being consulted over 80 indicate both the importance of the subject and the hardship of the study. Since, to find a labour worked in mine and above 80, in addition healthy was highly difficult case when life expanding was considered in our country.

Keywords: Ereğli, Coal, Wage Earner Work Compulsion, Oral History.

* “Ereğli Kömür Havzası ve Cumhuriyet Dönemi Şekillenışı” Abant-İzzet Baysal Üniversitesi SBE, Bolu:2009, isimli yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

1. MİLLÎ KORUNMA KANUNU (MKK) VE ÜCRETLİ İŞ MÜKELLEFİYETİ

TBMM, nasıl Kurtuluş Savaşı yıllarında “Tekalifi Millîye Emirleri”ni yayınlamışsa, II. Dünya Savaşı sırasında da ülkemizin bu olağanüstü şartlardan olumsuz etkilenmemesi için “Millî Korunma Kanunu”nu çıkarmıştır. Dolayısıyla yine halkın gayretleriyle bu sorunların aşılması düşünülmüştür. Bundan sonraki alt başlıklarda bu kanunun süreci ve iş mükellefiyetiyle ilgili gelişmelere değinilecektir.

1.1. Millî Korunma Kanunu (MKK)

20. yüzyılda dünya iki büyük savaş yaşamıştır. Maalesef bunların ilkinde en büyük zararı Osmanlı Devleti görmüştür. Zaten savaşın genelde bütün planları Osmanlı Devleti üzerine kurulmuştur. Çünkü her geçen gün sanayisi hızla gelişen batı dünyası ihtiyacı olan hammadde ve pazar için en uygun yer olarak Osmanlı Devleti’ni görmektedir. Bu nedenle Osmanlı Devleti kendini bir anda savaşın içinde buluvermiştir.

Almanya’nın Polonya’ya saldırmasıyla başlayan II. Dünya Savaşı’nda ise Türkiye takip ettiği politikalar sonucu savaşa bizzat katılmamış fakat savaşın olumsuz etkilerini hissetmiştir. İşte bu olumsuz durumları en aza indirmek için daha savaş başlamadan önce barışçıl politikasını ortaya koymuş ve Rus tehlikesine karşı 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara’da Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında karşılıklı yardım anlaşması imzalanmıştır (Eroğlu, 1990:347). Takip edilen bu politika sonucu Türkiye savaşa girmemiştir. Ancak her an savaşa girebilecekmiş gibi hazırlıklarını yapmıştır.

Hükümet ilk olarak savunmaya yönelik bazı hukuki düzenlemeler yapmıştır. Bunlar:

- Hava Saldırılarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması (15.02.1939)
- Hava Saldırılarına Karşı Pasif Korunma (30.03.1939)
- Hava Saldırılarına Karşı Hayvanların ve Hayvanlardan Üretilen Yiyecek Maddelerinin Korunması (09.04.1939)
- Ticaret Gemilerinin Gaza Karşı Korunması (11.04.1939) tüzük ve yönetmeliklerini hazırlamıştır (Yüce, 1993:12).

Alınan bu önlemlere rağmen savaşın ülkemize olan olumsuz etkilerinden kurtulmak mümkün olmamıştır. 1939 yılında başlanılan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanamamış, askeri harcamaların artması ve hammadde kıtlığı nedeniyle de iptal edilmiştir (Özdemir, 1994:101). İşte bu olağanüstü koşullar nedeniyle hükümet meclisten ekonomiye anında müdahale etme yetkisi istemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 18.01.1940 yılında çıkardığı Millî Korunma Kanunu (<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/816.html>, erişim tarihi:15.04.2009) ile bu yetkiyi hükümete vermiştir. Nitekim kanunun konu bakımından önem arz eden birinci maddesi şu şekilde tanzim edilmiştir:

Madde 1 – Fevkalade hallerde Devletin bünyesini İktisat ve Millî müdafaa bakımından takviye maksadıyla İcra Vekilleri Heyetince, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler verilmiştir.

Fevkalade haller şunlardır:

A – Umumi veya kısmi seferberlik,

B – Devletin bir harbe girmesi ihtimali,
C –Türkiye Cumhuriyetini de alakalandıran yabancı devletler arasındaki harb hali.

Millî Korunma Kanunu, 6 Fasıll ve 72 maddeden oluşmaktadır.

1.2. Millî Korunma Kanunu'nun Amacı

MKK o günkü şartlarda ülkenin ekonomisini düzenlemek için çıkarılmıştır. Bu konuda Bakanlar Kurulu'na geniş yetki verilmiştir. Ancak bu yetkinin kullanılması için kanunun 1. maddesinde yer alan olağanüstü koşulların oluşması gerekmektedir. Aksi takdirde hükümet herhangi bir düzenleme yapamayacaktır. Nitekim kanunun 3. maddesinde bu olağanüstü hallerin oluşmaması durumunda MKK'nun hükümsüz kalacağı belirtilmiştir.

Hükümet MKK ile bir yandan hazırladığı programları uygulayabileceği gibi, diğer yandan fiyatlar ve dış ticaretin yanında işçi ve işveren ilişkilerini de düzenleyebilecekti. Ancak kanunun işçi haklarını koruduğunu söylemek biraz zordur. Çünkü kanunun değişik maddeleri mecliste görüşülürken sert tartışmalar olmuşken, işçi haklarıyla ilgili kısıtlamalar konuşulurken neredeyse hiç ses çıkmamıştır (Güzel, 2007:200). Bu durum kanunun işçilerin haklarını ne kadar koruduğu bakımından önemlidir. Nitekim mükellefiyet uygulamasıyla ilgili görüştüğümüz kişilerin ifadelerinde de bu durumu açıkça görmekteyiz.

1.3. Millî Korunma Kanunu'nun Önemi

Ülkemizin II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkisinden en az zararla çıkmasını amaçlayan MKK, savaş zamanı ve sonrasında uygulanacak ekonomik politikamızın temelini oluşturmuştur. Nihayetinde bu dönem ve sonrasında çıkarılan kanun ve kararlar, dönemin özel durumundan dolayı hazırlanmışlardır. Kanunun 3.Fasılldaki İktisadi hükümler bölümü, Sanayi ve Maden müesseselerindeki ve diğer iş yerlerindeki ekonomik durumu ortaya koymaktadır. 1940 yılında çıkarılan MKK aralıklarla 1960 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Makal, 2006:70).

Bu geçen zaman içinde MKK ile ilgili uygulamada ortaya çıkan bir takım aksaklık ve noksanlıklar günün şartları da dikkate alınarak, 28.12.1940 tarih ve 3954 sayılı kanun, 23.12.1941 tarih ve 4156 sayılı kanun, 03.02.1942 tarih ve 4180 sayılı kanun ve 03.08.1944 tarihli 4648 sayılı kanunla değişiklikler yapılarak mevcut aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır (Yüce, 1993:15). Bu durum şunu göstermektedir; ülkemiz zor bir dönemden geçmektedir, bu dönemi en az zararla atlamak esastır, bu konuda da Hükümet adeta TBMM tarafından olağanüstü yetkilerle donatılmıştır. Alınan önlemler sonucu bunun Ereğli Kömür Havzası'na yansımaları ne olmuştur dersek, havzadaki işçi sayısının ve havzadaki kömür üretiminin arttığını görebiliriz. Aşağıdaki tablo mükellefiyetin başlangıcından 1950 yılına kadar olan kömür üretimi hakkında bir fikir vermektedir.

Tablo 1: 1940-1950 Yılları Arası Kömür üretimi

Sene	Ton/Üretim
1940	3.019.458
1941	3.019.626
1942	2.509.614
1943	3.162.605
1944	3.554.278
1945	3.718.772
1946	3.830.245
1947	3.945.119
1948	4.021.797
1949	4.181.375
1950	4.360.598

Bahri Savaşkan. (1993), *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi*, İlkadım Matbaası, Zonguldak, s. 56. <http://www.taskomuru.gov.tr/index.php?page=sayfagoster&id=35> (Erişim Tarihi:20.04.2009).

2. ÜCRETLİ İŞ MÜKELLEFİYETİ

MKK ile yukarıda belirttiğimiz gibi, 1. maddedeki olağanüstü şartların zuhur etmesi halinde hükümete geniş yetkiler verilmiştir. Bunları yürütmek amacıyla da kanunun 4. maddesine göre bir Koordinasyon Heyeti kurulması öngörülmüştür.

İşte Ereğli Kömür Havzası'nda uygulanan “**Ücretli İş Mükellefiyeti**” Koordinasyon Heyetince MKK'nun 9. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır. MKK'nun dokuzuncu maddesi şöyledir: “*Hükümet, sanayi ve maadin müesseselerinin istihallerini ve diğer iş yerlerindeki mesaiyi, bu kanunun derpiş ettiği ihtiyacı karşılayabilecek hadde çıkarmak için lüzumlu olan işçi kadrosunu ve ihtisas elemanlarını temin eder. Bu maksatla vatandaşlara ücretli iş mükellefiyeti tahmil edilebilir.*”

“*Ereğli Kömür Havzasındaki İstihalatın Arttırılması İçin Ücretli İş Mükellefiyeti Tesisi Hakkındaki Kararname*” 26 Şubat 1940 yılında 2 nolu Koordinasyon Heyeti kararı olarak kabul edilerek Resmi Gazetenin 27 Şubat 1940 tarihli 4444 sayısında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ücretli İş Mükellefiyeti ile ilgili kararname 4 bölümden ve 20 maddeden oluşmaktadır. Kararnamede kimlerin mükellefiyete tabi olacakları, ücretlerin ne şekilde ödeneceği, celp usulleri, çalışma şartları, mazeretler ve mükellefiyetin yürütülmesi için kurulacak teşkilattan bahsedilmektedir (Yüce, 1993:17).

2.1. Ücretli İş Mükellefiyetinin Gerekeşi

Ereğli Kömür Havzası'nda uygulanan “Ücretli İş Mükellefiyeti”nin MKK'dan ayrı bir gerekeşini bulmak zordur. Aslında MKK hangi gerekeşle hazırlanmışsa, Ücretli İş Mükellefiyeti uygulaması da o gerekeşeye dayalı olarak çıkarılmıştır. Nasıl MKK'nun 1. maddesi bu kanunun çıkarılma gerekeşini açıklamaktaysa, Ücretli İş Mükellefiyeti uygulamasının nedeni de MKK'nun 9. maddesindeki gerekeştir. Yani kömürle alakalı “üretimi, mesaiyi ihtiyacı karşılayacak hadde çıkarmak” (Özdemir, 1994:104).

Millî Mücadele sonrası ülkemizde başlatılan ekonomik kalkınma hamlesinde serbest teşebbüs ağır sanayide başarısız olup devlet müdahalesi gerekmişse, II. Dünya Savaşı sürecinde de ülkede yaşanabilecek olumsuz koşulların zararını önlemek için de devlet bazı konularda birtakım tedbirler almak zorunda kalmıştır. Aslında esas olan vatandaşların hür iradeleri ile istedikleri işi ve işvereni seçmeleridir. Ancak 1924 Anayasası'nda da yer alan duruma göre, toplum menfaati söz konusu olduğunda kişi menfaati ikinci planda kalabilmektedir. Dolayısıyla MKK'na dayalı olarak çıkarılan Ücretli İş Mükellefiyeti buna bağlı olarak hazırlanmıştır (Yüce, 1993:18).

2.2. Mükellefiyetin Tanımı

Mükellefiyetin tanımını MKK'nun 9. ve 10. maddelerinin birinci fıkralarına göre ifade edebiliriz. Buna göre: "Hükümetin, sanayi ve maadin müesseselerinin üretimini ve diğer iş yerlerindeki mesaiyi, bu kanunun derpiş ettiği ihtiyacı karşılayabilecek hadde çıkarmak için diğer iş yerlerinde çalışan işçiler, teknisyenler, mühendisler, ihtisas sahipleri ve sair hizmetlileri emsallerine uygun ücret vermek şartıyla zorunlu olarak çalıştırmasına mükellefiyet denir" (Yüce, 1993:19).

2.3. Ücretli İş Mükellefiyetinin Niteliği ve Konusu

Ücretli İş Mükellefiyeti niteliği, yukarıda açıkladığımız tanımı ve gerekçesinde görüleceği gibi, zorunlu çalışmayı gerektirmektedir. Ücret karşılığı olduğu için angarya usulünden ayrılmaktadır. Bu uygulamanın, Borçlar Kanunu ile mevzuatımıza giren iş sözleşmesine uymadığı gibi 3008 sayılı İş Kanunu'yla da ilişkisi görülmemektedir. Ayrıca bu durum 1337 (1921) tarihli 151 sayılı "**Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun**"a da aykırıdır. Çünkü bu kanun özellikle zorla çalışmayı yasaklamaktadır. Oysa MKK'na bağlı olarak çıkarılan iki sayılı karara göre İş Mükellefiyeti ile kömür havzasında zorla çalışma şartı getirilmiştir.

Ereğli Kömür Havzası'ndaki üretimi arttırmak amacıyla çıkarılan Ücretli İş Mükellefiyeti'nin konusu, üretimi arttırmak için kişilerin fiziki ve fikri güçlerinden yararlanmaktır. Bunun karşılığı olarak emsaline uygun ücret verme söz konusudur. Ancak kişilerin çalışıp çalışmaması kendi hür iradelerine bırakılmamıştır (Yüce, 1993:19).

2.4. Mükellefiyete Tabi Olabilecek Kişiler

Ereğli Kömür Havzası'nda uygulanacak Ücretli İş Mükellefiyeti'nin kimlere yükleneceği konusu 3780 sayılı MKK'nun dokuzuncu maddesinde "...Bu maksatla vatandaşlara ücretli iş mükellefiyeti tahmil edilebilir." şeklinde belirtilmiştir. Buradan zorunlu çalışmanın Türk vatandaşlarına uygulanacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yabancı vatandaşları zorunlu çalışmaya tabi tutmak devletlerarası antlaşmalara aykırı olduğundan mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla mükellefiyet uygulamaları sadece Türk vatandaşlarına yöneliktir.

2.5. Ücretli İş Mükellefiyetini Tesis Etme Yetkisi

Mükellefiyeti tesis etme yetkisi Hükümete verilmiş ama yapılan iş hangi alanla ilgili ise uygulamayı da o bakanlık yapacaktır. Nitekim bu durum MKK'nun 6.maddesinde şöyle belirtilmiştir: "*Bu kanun hükümlerine uyarak İcra Vekilleri Heyetince ittihaz edilen kararlar alakalı vekaletler tarafından kendi teşkilatı ve bu*

kanuna müsteniden kurulan veya tavsif edilen teşkilat ve müesseseler vasıtasıyla infaz ve tatbik olunur;” kanunun kurulmasına müsaade ettiği müessese, MKK’nun 4.maddesinde belirtilen Koordinasyon Heyeti’dir. Dolayısıyla bakanlıklar arasındaki işbirliğini temin etmek bu heyetin görevidir (Yüce, 1993:25).

2.6. Mükellefiyete Tabi Tutulanların Hak ve Görevleri

Ücretli iş mükellefiyetine tabi tutulanlar kanuna göre (MKK.10), yaptıkları işin karşılığı olarak hükümet tarafından belirlenen bir ücret alacaklardır. Ancak bu ücret yapılacak işe göre değişeceği için net bir ücret belirtilmemiştir. Kişi ücretinin karşılığı olarak kendisine verilen işi istenilen yer ve zamanda yapmak zorundadır. Ayrıca geçerli bir mazereti olmaksızın ve habersizce iş yerini terk etmesi yasaktır (Özdemir, 1994:106). Bu hükümlerle çalışanlar üzerinde müeyyide uygulama hususu getirilmiştir. Böylece mükellefler üzerinde yaptırım konusu teyit edilmiştir.

2.7. Ücretli İş Mükellefiyetinin Uygulama Alanı

Ücretli İş Mükellefiyetinin uygulama alanı olarak MKK’nun 9. maddesinde, sanayi, maden müesseseleri ve diğer işyerleri belirtilmiştir. Buna göre mükellefiyetin uygulama alanı olarak belirtilen üç farklı alan şunlardır:

a) Sanayi Müesseseleri

MKK’unda mükellefiyetin sanayi müesseselerinde uygulanacağından bahsedilmiş fakat hangi müesseselerin sanayiden sayılacağından belirtilmemiştir. 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Kanununda sanayi müesseselerinin neler olacağı belirtilmiştir.

Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun 1. maddesinde sanayi müesseseleriyle ilgili olarak: *“Daimi veya muayyen zamanlarda içinde makine veya aletler veya tezgahlar ianesiyle, herhangi bir madde veya kudretin evsaf veya eşkali kısmen veya tamamen değiştirilip kıymetlendirilmek suretiyle toplu imalat vücuda getirilen ve bu maksada tahsis edilen yerler bu kanuna göre sınai müessesesi addolunurlar.”* tanımı yer almaktadır (Yüce, 1993:23).

Eğer yukarıdaki tanıma uymayan veya yeni açılan bir işyeri varsa, bu iş yerinin mükellefiyet uygulamasıyla alakalı tereddüt yaşanacak olursa 3008 sayılı İş kanununun 4.maddesine göre İktisat Bakanlığı’ndan açıklık istenecektir. Bakanlıktan gelecek cevaba göre iş yeri sanayi müessesesi sayılacak veya sayılmayacaktır (Özdemir, 1994:108).

b) Maden Müesseseleri

Maden müesseseleriyle ilgili yine 3008 sayılı İş Kanunu ile Teşvik-i Sanayi Kanunu’na bakmak gerekir. 3008 sayılı kanunda özel bir tanım yapılmamış, 3. maddenin 1. fıkrasında *“Her türlü madenleri veya diğer herhangi bir maddeyi topraktan çıkarma ve taş ocakları işleri”* sanayi işlerinden sayılmıştır.

Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun 3. maddesinde, *“Bu kanuna göre alelumum maden ocakları da sınai müesseseden madut olup müsaade ve muafiyetlerden istifadeleri itibariyle iki sınıfa ayrılırlar.”* ifadesi yer almaktadır. Bu iki kanun maddesinden

anlaşılacağı üzere maden müesseseleri de sanayi müesseseleri içinde değerlendirilmiştir.

c) Diğer İşyerleri

MKK'nun diğer işyerleri ifadesinden ne anlaşılacağı net değildir. İşyeri kavramı ilk kez 3008 sayılı Kanunla mevzuata girmiştir. Buna göre işyerleri için belirli koşullar aranmaktadır. Bu koşulları taşımayanlar işyeri kapsamı dışında tutulmuşlardır. Bu tip işyerlerinde istihsalin azlığı nedeniyle iş mükellefiyeti tesisi her bakımdan mümkün olmayacağı ve buna gerek de bulunmadığına göre, kanunun "diğer işyerleri" tabirinden iş yasasına tabi işyerlerini anlamak gereklidir. Ancak bu da genel bir ifade taşıdığı için tereddütlere neden olmuştur (Yüce, 1993:22-25).

3. EREĞLİ KÖMÜR HAVZASI'NDA ÜCRETLİ İŞ MÜKELLEFİYETİ UYGULAMASI

Son zamanlarda Avrupa'da gittikçe önem kazanan "Sözlü Tarih" çalışması (Oral History), bu araştırmada kullanılan araştırma yöntemidir. Sözlü tarih, kaynak olarak kişisel anılar üzerine kuruludur. Böylece tarihçiler genelde dayandıkları belgeleri tamamlayıcı ve alternatif bir tarih oluştururlar (Caunce, 2008:8). Sözlü tarih bir malzeme toplama yöntemidir. Dolayısıyla bugünü daha iyi anlayabilmek ve geleceği yönlendirebilmek için, geçmişi anlamlandırma sürecine katkıdır. Kısacası bir tür tarihsel kaynaktır (Caunce, 2008:12). Her türlü insani etkinliğin tarihin öznesi haline gelebilmesinin yakın dönemlere ilişkin tarih çalışmalarındaki sonuçlarından olan sözlü tarih, belli bir döneme ait kişisel tanıklık ve/veya yaşantıların belleğin derinliklerinden çıkarılıp değerlendirilmesi yoluyla toplumların tarihlerinin inşasına katkıda bulunan bir araştırma yöntemidir. Böylece yazılı tarihin ulaşamayacağı bilgilere ulaşılmayı sağlar (Danacıoğlu, 2007:138).

Sözlü tarihe yönelik ilk kuramsal adım Amerika'da Allan Nevis tarafından Columbia Üniversitesinde 1948 yılında "Oral History Research Office" in kurulmasıyla atılmıştır. Amerika'da siyasi etkenlerden hareketle ortaya çıkan sözlü tarih Avrupa'da yani İngiltere'de sosyolojik nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır (Danacıoğlu, 2007:137).

1960'lardan sonra marjinal grupların, azınlıkların, göçmenlerin, zencilerin, "tarih yazılırken dışarıda bırakılmış olanların" tarihe dahil edilmesi, yerel tarih araştırmalarına yönelik sözlü talepleri arttırmıştır. Çünkü bu yeni konulara ait belge bulmak zordu ve yakın geçmişe ait çalışmalarda en önemli bilgi toplama yöntemi sözlü tarihi (Danacıoğlu, 2007:138). İşte bu nedenle son yarım yüzyıl içinde sözlü tarihin önemi her geçen gün daha da artmıştır.

Aslında sözlü tarih, tarih kadar eskidir. Çünkü var olan ilk tarih sözlü tarihtir. Sözlü kanıtlardan da yararlanma becerisinin artık büyük tarihçilerin başarılarından biri sayılmayışı yakın bir döneme dayanır. Oysa Fransız ünlü tarihçilerden Jules Michelet, "Fransız Devrimi Tarihi" adlı eserini yazarken yazılı belgelerin pek çok kaynaktan sadece biri olması gerektiğini ifade ederek sözlü kaynaklara da başvurmuştur (Thompson, 1999:19).

Sözlü tarihin 1960'lardan itibaren batı ülkelerinde yaygın olarak kullanılmasının birinci nedeni, yakın döneme ilişkin sosyal tarihe ışık tutmasıdır. İkinci nedeni ise sözlü

gelenek olması, yani geçmişteki kişilerle olaylar hakkında kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmış anlatı ve tasvirlerin olmasıdır (Tosh, 2008:202). Sözlü tarih, tarihin yeni bir dalı değil, yeni bir tekniğidir. Yani yazılı kaynaklar ile maddi kalıntıların yanında değerlendirilmek üzere yeni kaynakların kullanıma sokulmasıdır (Tosh, 2008:226).

Bilindiği üzere Ereğli Kömür Havzası'nda, kömürün bulunuşundan itibaren ilki Osmanlı Devleti zamanında ikincisi ise Türkiye Cumhuriyeti döneminde olmak üzere iki defa ücretli iş mükellefiyeti uygulanmıştır. Ocaklardan daha fazla kömür üretimi elde etmek amacıyla yapılan bu uygulamalarda havza köylüleri önemli bir iş gücü oluşturmuşlardır. Bu nedenle çalışmamızdaki amacımız, çalışmamızın özünü oluşturan Cumhuriyet Dönemi Ücretli İş Mükellefiyetini (1940-1947), son tanıklarının ifadesinden yola çıkarak bir kez daha ele almaktır.

Yapılan araştırmayla alakalı çok sayıda sözlü tanıklık olması bize, bu tanıklıklar ya da en azından bu tanıklıkların büyük bir bölümü arasındaki ortak çizgiyi yakalama ve onların kişisel tavırları ve inançlarını bulmamızı ve gerekiyorsa ayıklamamızı sağlar (Counce, 2008:27). Dolayısıyla Ereğli Kömür Havzası'nın genelinde uygulanan mükellefiyeti anlayabilmek için havzanın değişik yerlerinden “**mükellefler**”le görüşülerek ortak nokta yakalanmaya çalışılmıştır. Bu durum aşağıdaki başlıklarda ifade edilmiştir.

3.1. Günlük Mesai Saatleri

Ereğli Kömür Havzası'nda mükellefiyet zamanında uygulanan çalışma süreleri hakkında, gerek görüşme yaptığımız kişilerin ifadeleri gerekse elde ettiğimiz yazılı kaynaklara göre belirli bir değerlendirme yapmak mümkün olmaktadır. MKK'nun 19. maddesine göre Hükümet, lüzumlu görülen hallerde mesaiyi gündüz ve gece olmak üzere sekiz saatten on bir saate kadar çıkarabilecekti. Bu kanundan güç alan Koordinasyon Heyeti de ilk iş olarak havzadaki mesaiyi sekiz saatten on bir saate çıkarmıştır.

Bu konuyla ilgili olarak mükellefiyetin son tanıklarından elde ettiğimiz bilgilere göre ise, günlük mesainin 12 saati bulunduğu görülmektedir (Korkmaz, 2009). Ereğli'nin Ortacı Köyünden Şaban Kalmaz da mesainin sekiz saati aştığını ifade etmiştir (Kalmaz, 2009). Bartın'dan görüştüğümüz Yaşar Çomran ise iş bitmeyince 16 saate kadar çalıştıklarını söylemiştir (Çomran, 2009). Yine Ereğli'nin Ramazanlı Köyünden görüştüğümüz Asım Aydoğan, “8 saat çalıştıklarını ama 14 saat ocakta kaldıklarını, iş bitmeyince yeni vardiya gelse de ocaktan çıkamadıklarını” ifade etmiştir (Aydoğan, 2009). Ereğli'nin Sücüllü Köyü'nden Mehmet Cengiz de 15-16 saat ocakta çalıştıklarını, ocaktan çıktıklarında havanın kararmış olduğunu söylemiştir (Cengiz, 2010). Bu konuyla ilgili yapılan bir çalışmada, işçilerin 16 saat durup dinlenmeden çalıştıkları ifade edilmektedir (Yalçın, 1989:11). Bundan ve işçilerin kendi ifadelerinden de anladığımız gibi, işçiler günlük olarak belli bir üretim yapmak zorundaydılar. Eğer bu üretim sekiz saatlik mesaide bitmezse çalışma süresi belirlenen üretime ulaşmaya kadar sürmektedir.

Yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz bir diğer konu da, işçilerin mesai saati bir bakıma başlarındaki amirlerine, çavuşlarına bağlıydı. Zorla çalışmaya mahkum bırakılan yöre halkı, amirleri tarafından istedikleri gibi çalıştırılıyordu. Çünkü işçilerin

herhangi bir itiraz etme hakları yoktu. Zaten genelde cesaretle de edemiyorlardı. Çünkü böyle bir davranışa girdiklerinde şiddete maruz kalmaktaydılar.

Bundan da anlaşılmalıdır ki, gerek savaş şartları, gerekse ülkenin ihtiyaç duyduğu en önemli enerji kaynağı olan kömür üretiminin arttırılması konusunda yöre insanı adeta çaresizliğe itilmiş ve zor şartlar altında düşük ücrete uzun mesai süreleri içinde çalışmak zorunda bırakılmıştır.

3.2. Hafta Tatilinin Kaldırılması

İşçilerin haftada bir gün tatil yapıp yapamayacakları konusunda MKK'nun 19. maddesinin üçüncü fıkrasında "Bu kanunun istihdaf ettiği hususlarda Hafta Tatili Kanunu ile Ulusal Bayram ve Genel Tatiller hakkındaki Kanun hükümleri Hükümet kararıyla kısmen veya tamamen tatbik olunmayabilir." Aynı maddenin dördüncü fıkrasında ise münavebeli yani birer ay ara ile çalışan işçiler dışında kalanların hafta tatilinin devam edeceği belirtilmektedir. Dolayısıyla havzada bir ay, bazen bir buçuk ay dönüşümlü olarak çalışan mükellef işçiler için hafta tatili uygulaması kaldırılmıştır. Nitekim mükellefiyet dönemiyle alakalı görüştüğümüz kişilere yönelttiğimiz "**Hafta tatili var mıydı?**" sorusuna tamamı "**Yoktu.**" cevabını vermiştir (Adı geçen mükelleflerle yapılan görüşmeler). Bu uygulamadan anlaşılıyor ki, olağanüstü koşullarda Hükümetin elini güçlendirmek ve kömür üretimini arttırmak için MKK'na böyle bir madde konulmuştur.

3.3. Çocuk İşçiler ile Kadınların Çalıştırılması

MKK'nun 19. maddesinin ikinci fıkrası bu konuyla ilgili şunu belirtmektedir: "Kadınların ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde çalışmaları hakkındaki 151, 1593 ve 3008 numaralı kanunlarda mevcut tahdidi hükümler Hükümet kararıyla tatbik edilmeyebilir." Dolayısıyla olağanüstü durumlara ve şartlara göre durum değişebilirdi. Zaten kanunun çıkış amacı da bu olağanüstü durumlarda yaşanabilecek tüm olumsuzlukları gidermek için önceden tedbir almaktır.

Koordinasyon Heyeti'nin 22 Şubat 1941 tarihinde kesinleşen kararına göre, 16 yaş üzerindeki çocuklar madenlerde, kadınlar ile 12 yaşın üzerindeki çocuklar tekstil sanayisinde gündüz ve gece vardiyalarında çalışabileceklerdir (Güzel, 2007:210).

Ücretli iş mükellefiyetinin en yoğun olarak uygulandığı Zonguldak ilinde 1937 yılında sadece 371 çocuk-geç çalışırken, bu rakam 1943 yılında 6118'e çıkmıştır (Makal, 2006:84). Dolayısıyla mükellefiyet uygulamasının başlamasıyla beraber madenlerde çalışan çocuk-geç sayısında önemli bir artış olmuştur. Bu durum aynı zamanda havzadaki işçi ihtiyacının hangi boyutta olduğunu göstermektedir. Özellikle erkek işçilerin askere alınmasıyla doğan işçi açığı kadınlar ve çocuklar aracılığıyla kapatılmaya çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı nedeniyle 1939 yılında on yedi milyonluk Türkiye'de nüfusun yüzde 5.9'u olan bir milyon erkek silah altına alınmıştır (Güzel, 2007:210). Bu sonuç Ereğli Kömür Havzası'nda ücretli iş mükellefiyeti uygulamasının devlet kanadı bakımından haklı gerekçesini ifade etmektedir. Her geçen gün önemi artan ve ülkemiz için de ehemmiyetli olan kömür üretimi her halükarda üretilmelidir. Böyle olunca da çocuklar ve kadınlar normal zamanlarda çalıştırılmayacak işlerde istihdam edilmişlerdir.

3.4. Mükellef İşçilerin Askerlik Sorunu

Madenlerde asker işçilerin çalıştırılması geleneği Osmanlı Devleti zamanında uygulandığı gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de uygulanmıştır.¹ Özellikle MKK gereği havzada önemli ölçüde asker işçi çalıştırılmış, hatta çıkarılan kararnemelerle uygulama cazip hale getirilmeye çalışılmıştır. Çünkü bu statüde çalışan bir işçi aynı zamanda askerlik görevini yerine getirmiş olmakta ve üstelik ücret de almaktadır. Bu uygulamanın temel amacı ülke için gerekli olan kömürün yeterli miktarda üretiminin sağlanmasıdır. Kömür ocaklarında asker işçilerin istihdamı konusunda bir kaynaktan şu bilgilere rastlıyoruz: “Zonguldak'ta istihdam edilen asker işçiler askerlikten evvel de madende çalışmış kişiler olup altı aylık acemi eğitimlerini tamamladıktan sonra askerliklerine sayılmak üzere ocaklarda çalışmışlardır. Bu uygulamadan işletme son derece memnundur. Çünkü bunlar askeri disiplin altında madenlerde çalışmaktadırlar” (Kessler, 1949:15). Mükelleflerle yaptığımız görüşmelerde, mükellef zamanı ocaklarda asker işçilerin olduğu, aynı yerde çalıştıkları ve sadece yatacak yerlerinin farklı olduğu yöndedir.

Ereğli Kömür Havzası'ndaki mükellefiyet uygulamasında kömür ocaklarında çalışmak zorunda kalan işçiler askerlik görevleri öncesi ocaklara alınmışlardır. Milli Korunma Kanunu'nun 19. maddesi gereği madenlerde çalıştırılacak olan erkeklerin 16 yaş üzeri olması gerekmektedir. Yani askerlikleri öncesi, çalışacak işçiye duyulan ihtiyaç nedeniyle ocaklarda çalıştırılmışlardır. Böyle olunca da, bu işçiler askerlik çağına geldiklerinde askerlik durumlarının olağanüstü koşullar gereği yani savaş ortamında kömüre duyulan ihtiyaçtan dolayı ertelenmesi gerekmektedir. Nitekim mükelleflerle yaptığımız görüşmelerde, askerliklerinin belli bir yıl ertelendiğini görmekteyiz. “**Askerliğiniz ne oldu?**” sorumuza mükellef Mehmet Altunbaş, “1946 yılında askere gitmesi gerekirken 3 yıl ertelendiğini ve 1949 yılında askere gittiğini” söylemiştir (Altunbaş, 2009). Aynı soruya mükellef Mehmet Erol da, aynı cevabı vererek askerliğinin 1949 yılına kadar ertelendiğini ifade etmiştir (Erol, 2009). Bu konuyla alakalı Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nün 5.5.1948 tarih ve 3/7386 sayılı kararında Ereğli Kömür Havzası'nda çalışan madencilerden 341(925) doğum tarihli 1197 adet, 926 doğum tarihli 1878 adet, 927 doğum tarihli 1919 adet ve 928 doğum tarihli 2278 adet madencinin askerliklerinin sırasıyla 929, 930 ve 931 doğumlarının celbine kadar erteleneceği belirtilmiştir (BCA, (Fon Kodu. 030.18.1.2. / Yer No. 116.29.18) 5.5.1948). Yine aynı konuyla alakalı 1929 doğumlu olan 2100 adet madencinin askerliklerinin 1932 doğumlarının askerliklerinin celbine kadar ertelendiği Bakanlar Kurulu'nun 1949 tarih ve 3/9307 sayılı kararı ile kararlaştırılmıştır (BCA, (Fon Kodu. 030.18.1.2. / Yer No. 119.40.8) 28.5.1949). Görülüyor ki, memleket için en önemli enerji kaynağı olan kömür üretiminin sağlanması için gerekli olan iş gücünü sağlamak, normal şartlarda uygulanmayan bir takım tedbirlerin uygulamaya konmasına neden olmuştur. Zaten önemli olan böyle anlarda yaşanan bu sorunları en az zararla telafi etmektir.

Mükellef işçilerin askerliğiyle alakalı alınan bir başka karar ise, kömür havzasında çalışan ve çalıştırılacak olan erlerin bir sene askerlik yaptıktan sonra kalan süreleri ocaklarda çalışarak tamamlamaları yönündedir (BCA, (Fon Kodu. 030.18.1.2. /

¹ Bu konuyla ilgili Erol Çatma'nın “*Asker İşçiler*” isimli kitabı önemli bir kaynaktır.

Yer No. 106.61.14) 28.4.1944). Bu konuyla alakalı mükellef Abdullah Şenol, askere gittikten sonra kendisini tekrar ocağa çağırdıkları söylemiştir. Özellikle ocaklarda kalifiye işçi sıkıntısı olduğundan, bu vasıfta işçiler askerliklerinin acemiliklerini altı ay gibi bir sürede yapıp kalan kısmını ocaklarda tamamlamışlardır. Ereğli Kömür Havzası'ndaki ocaklarda çalışan işçilerin askerliklerinin ertelenmesi uygulamasına mükellefiyet sonrasında da devam edilmiştir.

3.5. İşçilerin Konut Sorunu, Beslenme ve Temizlik Meselesi

Maden ocakları Milli Hükümet ve Cumhuriyet İdaresi yönetimine geçtiğinde, işçiler baraka denen yerlerde çok sağlıksız bir şekilde kalmaktaydılar. Nitekim bu konuyla alakalı bir eserde şunlar yer almaktadır: “Gördüklerim modern bir çiftçinin hayvanlarını bile barındırmaktan içtinap edeceği, penceresi dahi bulunmayan taş odalardı; hiçbir suretle bu duvar harabelerine insan ikametgahı denemez. Anlaşılan bu müteşebbisler kendilerine toprak altından kara elması çıkarmak için çok ağır ve tehlikeli şartlar altında çalışan kimselere karşı en ufak insani duygular beslememişlerdir. Devlet takriben 10 sene evvel bütün kömür havzasının işletmesini üzerine aldığı zaman, karşısında en bedbaht çalışma şartlarını buldu; burası hakiki maden işçisi olmayan bir maden havzasıydı ve ücretleri düşük, kötü bakılan, kötü yerlerde barındırılan ve tamamiyle bilgisiz olarak ocaklarda çalışan bu zavallı gündelikçi köylülerden fazla bir şey, yani kötü ve verimsiz işten başka bir şey beklenilemezdi” (Kessler, 1949:13). Aynı konuyla ilgili başka bir kaynakta çok çarpıcı ifadeler vardır. “Fransızlardan kalma tahta barınağın içi, köylerinden yeni gelen, vardiya saatlarını bekleyen işçilerle dolmuştu. Barınağın pencerelerine, rüzgar girmesin diye koca koca tahtalar çakılmış, açık kalan yerlere de bezler sıkıştırılmıştı. Ama yine de buz gibi soğuk bir rüzgar, bulduğu küçük küçük deliklerden mermi gibi işliyor, pencere yanlarında oturanları tedirgin ediyordu. Dört bir yan, öbek öbek işçilerle doluydu. Üçü dördü bir arada yatıyor, ısınma işini kolaylaştırmış oluyorlardı böylece. Çoğu altına, saman, çuval ve birtakım kirli çaput sermişti. Kimi yerden bir inildeme, kimi yerden bir kahkaha sesi geliyor, sonra ortalığı yoğun bir ölüm sessizliği sarıyordu. Barınağın tam ortasında yakılmış küçük ateşin çevresindeki işçiler, arada bir, öksürmek zorundaymış gibi öksürüyorlar, ayıkladıkları bitleri ateşin içine savuruyorlardı durmadan” (Yalçın, 1989:19-20). İşçiler barakalarda kazmalarına sarılarak, başlarının altına aldıkları kütük parçalarını yastık yaparak, köylerinden getirdikleri mısır unundan teneke üstünde pişirdikleri ekmekleri yiyerek, dere kenarında el yüz temizliklerini yaparak, iş elbiseleri ile yatmaktadırlar (Eyriboyn, 1995:51). Nitekim görüştüğümüz mükellef işçilerin çoğu da bu durumu ifade etmişlerdir. Hatta mükellef işçi yakını Ahmet Aydın, her ay muntazaman mükellef işçi olan babasının yanına gittiğinde kendi köyünden olan işçilerin “in” denen yerlerde yattıklarını ifade etmiştir (Aydın, 2010).

Mükellefiyetin başlangıcında işçilerin kalacakları yerlerle ilgi durum maalesef bu kadar net idi. Oysa 1921 yılında çıkarılan 151 sayılı Ereğli Kömür Havzası Amele Kanununun 1. maddesi ocak sahiplerine, maden ocaklarında çalışan amelelerin yatmaları ve dinlenmeleri için İktisat Vekaletince düzenlenen örneklere uygun yatakhaneler ve işçilerin ocak çıkışında yıkanmaları için banyo yapmalarını zorunlu hale getirmişti.

Ocakların devletleştirildiği 1940 yılına kadar ocakların çevresinde işletmeciler ve özel şahıslar tarafından düzensiz bir yapılaşma meydana gelmiştir. Ancak 1926

yılından sonra İş Bankası şirketlerinden olan Kömürleş ve Türk İş şirketlerinin havzaya girmesiyle ocaklar çevresinde planlı bir şekilde işçi yurtları yapılmıştır (Zaman, 2004:117). Devletleştirme öncesi ve devletleştirme hamlesiyle beraber yatırımlarda çok büyük bir artış olmuştur. Sadece çalışan işçiler için değil aileleri için de önemli yatırımlar yapılmıştır. Aşağıdaki tablolarda bu durumu net olarak görebiliriz.

Tablo 2: İşçilere Ait Yatakhane, Yemekhane, Yıkama Yeri, Fırın vs. Yatırımları

Yıl	Türk Lirası
1938	5.655,48
1939	83.193,45
1940	658.603,21
1941 (ilk yedi ay)	380.970,69
Toplam	1.128.422,83

Sadreddin Enver, (1941), *Zonguldak Kömür Havzamız*, Etibank Yayınları, s. 78-79.

Mükellefiyetin tanıklarıyla yapılan görüşmelerde “**Yatacak yer nasıldı?**” sorusuna, önceleri barakalarda (kulübelerde) kaldıklarını, sonraları ise pavyon denen koşullarda yattıkları cevabını vermişlerdir. Tahtadan yapılmış ranzaların yer aldığı barakalarda tahta kurusu ve bitin çok olduğunu, ne kadar uğraşıldı ise de tam anlamıyla özellikle bitlerle baş edilemediğini, bu nedenle elbiselerinin sık sık etüv² denen buharlı kazanlara atıldığını belirtmişlerdir (Adı geçen mükelleflerle yapılan görüşmeler).

Ocakların devletleştirilmesinden sonra üretim alanlarında modern işçi pavyonları ve dinlenme tesisleri yapımına başlanmıştır. Gruplu ve bekar işçilerin barınmasının yanı sıra işçilerin yeme, içme, yatma ve eğlence gibi ihtiyaçları temin edilmiştir. Dolayısıyla ocakların tam anlamıyla devlet eline geçmesiyle ocaklarda çalışan havza köylüleri az da olsa iyileştirme yaşamışlardır. Fakat mükellefiyet döneminin olumsuz uygulamaları nedeniyle tam bir memnuniyetten söz etmek zordur. Çünkü görüştüğümüz kişiler tüm olumsuz şartlara rağmen “**Ocakta çalışmaktan memnun muydun?**” sorusuna, çalışmaktan memnun olduklarını, fakat iş yerindeki amirlerin, muhtarların ve jandarmaların olumsuz tutum ve tavırlarından rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. (Adı geçen mükelleflerle yapılan görüşmeler).

İşçilerin beslenmesi meselesine gelince, beslenme iş verimi açısından da son derece önemlidir. Bu nedenle 1938 yılından beri önce İş Bankası Müesseseleri ile Etibank Ereğli Şirketi’nde bütün işçilere günde üç defa 3500 kalorilik sıcak yemek verilmeye başlanmıştır. Bu uygulama füzyondan sonra bütün işçilere uygulanmıştır. Ayrıca ocak dışında çalışan ameleye 750, ocak içinde çalışan ameleye ise 950 gram ekme verilmiştir (Özeken, 1955:201-202). Günlük menüler çoğunlukla çorba, fasulye, nohut, bulgur, mercimek ve diğer bakliyalardan oluşmaktadır. Adı geçen mükelleflerle yaptığımız görüşmelerde de, verilen yemeklerin daha çok bakliyat ağırlıklı olduğu yönündedir. Bu menü savaş boyunca hiç değişmemiştir. Nitekim aşağıdaki tabloda havzadaki işçilere verilen yemek çeşidi net olarak görülmektedir.

² Mükelleflerce “**Etüv**”e kısaca **Ütü** denmektedir.

Tablo 3: Haftalık Yemek Menüsü (1941)

Günler	Sabah Çorbası	Öğle Yemeği	Akşam Yemeği
Pazar	Unlu Bulgur	Etili Nohut	Bulgur Pilavı, Komposto
Pazartesi	Unlu Mercimek	Etili Fasulye	Bulgur Pilavı, Komposto
Salı	Unlu Bulgur	Etili Nohut	Pirinç Pilavı
Çarşamba	Unlu Fasulye	Etili Mercimek	Bulgur Pilavı
Perşembe	Unlu Mercimek	Etili Fasulye	Bulgur Pilavı, Komposto
Cuma	Unlu Bulgur	Etili Nohut	Makarna
Cumartesi	Unlu Fasulye	Etili Mercimek	Bulgur Pilavı

Nurşen Gürboğa, "Mine Workers, the State and War: The Ereğli-Zonguldak Coal Basin as the Site of Contest, 1920-1947", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bogaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History, İstanbul: 2005, s. 265

Ancak mükellefiyet uygulamaları döneminde tanıkların ifadelerine göre, ilk zamanlar yemeklerini kendilerinin yaptıkları, sonraki yıllarda ise iki öğün yemek verilmeye başlandığı şeklindedir. Hatta ocak içine girerken yiyeceklerini kendileri çevre bakkallardan karşılamışlardır. Çoğu zaman ocak içinde işlerinin çok yoğun olmasından dolayı yemek yemeye zamanlarının dahi olmadığını ifade etmişlerdir. İşçilerin ilk zamanlar genelde yedikleri "malay" denen mısır unundan yapılan yemektir. İşçiler özellikle köyde kaldıkları zaman içinde azıklarını hazırlayarak ocaklara döndüklerini ve birkaç gün köyden getirdikleri bu yiyeceklerle idare ettiklerini söylemişlerdir. Diğer zamanlarda barakalarda bulunan kuzinelerde yiyeceklerini yapmışlardır. Hatta her ay muntazaman mükellef işçi yakınları tarafından işçilere köylerinden yiyecek götürülmüştür. Çünkü tanıkların ifadelerine göre, işçiler ocaktan çoğu zaman geç çıktıklarından yemek kalmamakta veya yemek verilmeyip geç kaldıkları için dayak yedikleri yönündedir. Dolayısıyla işçi yakınları onlara yemek vs. götürerek hem hasret gidermiş olmakta, hem de bazı ihtiyaçlarını gidermektedirler (Aydın, 2010). Mükellefiyetin ileriki dönemlerinde yatakhane, yemekhane ve hamamların yapılmasıyla işler bir nebze düzelmiştir. En azından günde iki öğün yemek verilmeye başlanmıştır. (Adı geçen mükelleflerle yapılan görüşmeler).

İşçiler genellikle ocaktan çıktıklarında banyo yapabildiklerini söylemişlerdir. Duşlar ocak ağzına yakın yapılmış olup, ocaktan çıkan işçinin hemen temizlenmesi sağlanmıştır. İşçiler temizlendikten sonra temiz elbiselerini giyerek pavyonlara geçmektedirler. Mükellefiyetin tanıkları banyo konusunda genelde aynı cevabı vermişlerdir. Banyolarının olduğunu ve zor da olsa yapmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bazı tanıklar, yatakhanelere sonraları hamam yapıldığını söylemişlerdir. Ancak bunda da çoğu zaman işçilerin sayı bakımından kalabalık olması sonucu zorluk yaşadıklarını, saatlerce sıra beklediklerini ifade etmişlerdir. Duşlar konusunda başka bir eserdeki gözlemlere göre, yatakhanelerin yanında duşlar bulunmaktaydı. Duşlar tek kişilik olup küçük kabinler şeklindedir ve sayı bakımından yeterli görünmektedir (Kessler, 1949:16).

İşçiler banyo yapabilmelerine rağmen elbiselerini yıkayamadıklarını, günlerce aynı elbiseleri giymek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Zaten genelde yaptığımız görüşmelerden de anladığımız gibi işçilerin ya tek elbisesi vardı, ya da biri çalışırken giydikleri diğeri de köye gidip gelirken giydikleri olmak üzere iki adet elbiseleri vardı. Mükellefiyetin başlangıcına denk gelen işçiler bu zor anları hep yaşamışlar, ileriki dönemler de ise birazcık olsun durumları düzelmiştir.

3.6. Günlük Yevmiye ve İşçi Ücretleri

Ücretli iş mükellefiyetinde çalışanlara yaptıkları işin karşılığı olarak normal bir ücret verileceği MKK'nunda belirtilmiştir. Ancak burada ücretin ne kadar olacağıyla alakalı net bir ifade yoktur. Bu durum Ereğli Kömür Havzasında Ücretli İş Mükellefiyeti hakkındaki kararnamede biraz daha netleşmiştir. Kararnamenin 3.maddesinde, iş mükellefiyetine tabi olanların yaptıkları iş karşılığı ücret alacakları, bu ücretin İktisat Vekaletince belirleneceği normal bir ücret olacağı, ücreti hak etmenin bizzat çalışmaya bağlı olduğu belirtilmektedir. Ancak görülmektedir ki, burada da net bir ücret söz konusu değildir.

Mükellefiyete tabi tutulanlara ödenecek ücret, Ereğli Kömür Havzasında 1939 yılında işçilere ödenen ücret esas alınarak belirlenmiştir. Ancak bu dönemde mükellefe tabi olan işçilerle normal işçilerin aldığı ücret arasında büyük fark vardır. Zaten mükellefiyete tabi olanların bu uygulamadan memnun olmamalarının bir nedeni de bu ücret dengesizliğidir.

1939 yılında havzada ortalama işçi ücreti 112 krş iken 1940 yılında 115 krş olmuştur. 1930 yılında yayınlanan Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü "İstatistik Yıllığı" na göre 1940 yılındaki ücretler 1920'lerdeki ücretlerden düşüktür (Çıladır, 1999:26). Daha trajik olanı ocakların devletleştirildiği yıllarda ücret sisteminde çok büyük farklar olup yer üstünde çalışanlar yer altında çalışanlardan daha yüksek ücret almaktadırlar (Kessler, 1949:19). Çalışma şartlarına ve ortamına baktığımızda bu durum açıkça bir haksızlığı göstermektedir. Çünkü yer altında çalışma koşulları son derece ağır durumdadır.

Havzada işçilere ödenen ücret hep Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. Madencilik gibi ağır bir işte çalışmak zorunda kalan işçilerin bu durumu doğal olarak yaptıkları veya yapmak zorunda kaldıkları işten memnuniyetsizlik duymalarına neden olmuştur. Bartın'dan görüştüğümüz mükellef Arif Yürükoğlu, aldığı yevmiye için 70-80 krş olduğunu, ücretin yetip yetmediği konusunda ise yetmediği ama idare ettiklerini ifade etmiştir (Yürükoğlu, 2009). Kozludan mükellef olarak görüştüğümüz Mehmet Altunbaş da, aldıkları ücretin 60 krş olduğunu, ama bu ücretin yetmediğini, idare ettiklerini, köyde rençberlik yaparak geçimlerini sağladıklarını belirtmiştir (Altunbaş, 2009). Ereğli'den görüştüğümüz Hasan Korkmaz'ın ifadesi de aynı şekilde olup 2 ay ocakta çalışıp 2 ay köyde kaldıklarını ve bu zaman zarfında köyde rençberlik yaparak geçimlerini sağladıklarını belirtmiştir (Korkmaz, 2009). Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki, mükellefiyete tabi olan köylüler zorla çalıştırılmış olup bu çalışmalarının karşılığını emsallerine göre alamamışlardır. Bu durum onlarda ister istemez bir memnuniyetsizlik meydana getirmiştir. Ücretlerdeki bu dengesizlik 1946 yılında 4945 sayılı yasayla MKK'nunda "*Mükelleflere ödenen ücret, dışarıdaki emsaline uygun olarak ödenir.*" şeklinde yapılan değişiklikle düzeltilmiştir (Yüce, 1993:48).

Tablo 4: 1940-1947 Yıllık Enflasyon Rakamları

Yıllar	Tüfe	Tefe	Gsmh Fiyat Deflatörü	Gsyih Fiyat Deflatörü
1940	9.6	22.7	22.5	22.5
1941	19.7	40.7	38.9	38.9
1942	68.0	92.1	96.0	96.0
1943	44.1	74.0	65.2	65.1
1944	2.7	-22.8	-23.7	-23.7
1945	3.6	-54.1	-3.4	-3.4
1946	-1.0	104.4	-5.0	-5.0
1947	-1.5	1.1	5.6	5.6

http://www.belgenet.com/eko/enflasyon_01.html (Erişim Tarihi:20.04.2009).

Gerek işçi ücretleri, gerekse ülkedeki enflasyon rakamları göstermektedir ki, Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olmasına rağmen savaşın olumsuz etkilerini hissetmiştir. Özellikle 1942-1943 yıllarında enflasyonda artış olmuş, buna bağlı olarak da işçi ücretleri ciddi oranda düşmüştür. Doğal olarak bu şartlarda alınan düşük ücretle geçinmek zor bir durumdur. Nitekim mükellef işçiler de yukarıda ifade edildiği gibi aldıkları ücretin yetmemesi üzerine geçimlerini temin etmek için ek iş veya rençberlik yaptıklarını söylemişlerdir.

Ereğli Kömür Havzası'nda uygulanan ücretli iş mükellefiyetinin temel amacı, ülkenin ihtiyaç duyduğu kömür üretimini arttırmaktır. Bunu mümkün olduğunca düşük maliyetle sağlamak esastır. Nihayet bizzat o dönemde çalışan işçilerle yaptığımız görüşmelerde bunu bir kez daha görmüş olduk. Uzun ve zor mesai saatlerine rağmen işçiler çalışmalarının karşılığını alamamışlardır. Çaresizlik içinde çalışmak zorunda kalmışlardır.

3.7. Hastalık ve Tedavi

Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mütteallik 151 sayılı Kanun'un (8 Muharrem 1340 - 10 Eylül 1337) 1. maddesine göre, ocak sahipleri işçileri için yatakhane ve hamam yapmak zorundadırlar. Yine kanunun 6. maddesine göre ocak sahipleri, hastalanan ve yaralanan madenciye ücretsiz olarak tedavi etmek ve bunun için maden civarında hastane, eczane ve diplomalı doktor bulundurmaları zorundadırlar.

151 sayılı kanuna bağlı olarak çıkarılan "Ereğli Kömür Havzası Maden Ocaklarında Çalışan İşçilerin Sıhhi İhtiyaçlarının Teminine Dair Tüzük"ün (<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/5011.html>) 1. maddesine göre: "Ereğli Kömürleri İşletmesinde çalışan bütün maden işçilerinin gerek iş başında ve gerek münavebe ile havza hudutları dahilindeki köylerde buldukları zamanlarda, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile 3008 sayılı İş Kanunu ve 4268 sayılı Madenlerin Aranma ve İşletilmesi Hakkındaki Kanun hükümleri dahilinde her türlü sıhhi bakımlarını ve hasta kazazede olanlarının muayene ve tedavilerini temin etmek gayesiyle, lüzumlu olan (Sağlık Teşkilatı) işletmece kurulur" denilmektedir. Havzanın devletleştirilmesiyle işçilerin sağlığı için en önemli unsurlardan biri olan dispanser, sağlık ocağı ve hastane gibi tesislerin yapılmasına önem verilmiştir. Amelebirliği'nce Ereğli Kömür İşletmesi'ne devredilen sağlık kuruluşları, 150 yataklı Merkez Hastanesi, Kandilli'de 20 yataklı iki hastane, 15 yataklı Kozlu dispanseri, 10 yataklı Üzülmüş,

Kilimli, Gelik, Ereğli, Devrek, Bartın dispanserleri ve Köy Sıhhat Teşkilatı olmak üzere 7 adet dispander ile 3 muayeneden oluşmaktadır.

1941-1947 yılları arasında işçilere yönelik yapılan tifo, tifüs, çiçek ve kolera aşılıarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5: 1941- 1947 Yılları Arasında Sağlık Kuruluşları Tarafından Yapılan Aşıların Sayısı

Aşılar	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Tifo	53,239	64,794	91,992	74,626	69,564	64,054	23,958
Tifüs				45,342	62,589	33,353	16,137
Çiçek		61,954	280,832	89,272	29,208	26,387	16,488
Kolera							35,836

Nurşen Gürboğa, "Mine Workers, the State and War: The Ereğli-Zonguldak Coal Basin as the Site of Contest, 1920-1947", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bogaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History, İstanbul: 2005, s. 277.

İşçi sağlığı için sadece sağlık kuruluşlarının yapılması yeterli değildir. İşçilerin verimli çalışabilmelerinin en önemli şartlarından biri de çalışma ortamlarının güvenliği ve bu arada işçi olarak seçilen kişilerin de sağlıklı olmalarıdır. Maden işçiliği gibi ağır şartlar gerektiren bir işte herkesin çalışamayacağı aşikardır. Bu nedenle işe başlamadan önce iyi bir sağlık taraması hem çalışma ortamı hem de iş verimi açısından son derece önemlidir. Ancak mükellefin tanıklarıyla yaptığım görüşmelerde **“Ocağa girerken sağlık kontrolünden geçtiniz mi?”** sorusuna çoğu **“Hayır”** cevabını vermiştir. Dolayısıyla havza köylüleri hiçbir kontrole tabi tutulmadan ocaklarda çalıştırılmışlardır.

Ereğli Kömür Havzası için toplanan işçiler geniş bir havzadan temin edilmekteydiler. İşçiler bir, bir buçuk ay çalışıp köyüne dönmekte ve tekrar iş yerine gelmekteydiler. Dolayısıyla böyle bir sirkülasyon olan bir ortamda işçi sağlığının iyi korunması gerçekten zordu. Zaten o günün şartlarında ülkenin genel sağlık durumu da yeterli değildi. Bunun yanında işçi hastalandığı zaman ocak bölgesindeki dispanser veya sağlık ocağına giderek tedavi olabilmektedir. Nitekim mükellefiyetin tanıkları **“Hastalandığınızda tedavinizi nasıl oluyordunuz?”** sorusuna ekseri, doktorun var olduğunu ve böylece ilaç vs. ile tedavi olabildiklerini ifade etmişlerdir (Adı geçen mükelleflerle yapılan görüşmeler).

Mükellefiyetin yaşandığı dönemlerde maruz kalınan en önemli hastalıklardan biri malaryadır (Sıtma). Bunun yanında işçiler, çalıştıkları dönemde iş yerlerinde ve köylerinde bitlenmenin çok olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışma süresini tamamlayıp tekrar iş yerine dönen işçi elbiselerini ütüyeye sokmadan yatakhane ve yemekhaneye giremezdi. Ayrıca işçilerin saçları da uzatılmadan kesilirdi. Bunun için işçilerin elbiseleri “etüv” denen – işçilerin ifadesiyle ütü- buharlı kazanlara atılmaktadır. Ütüye giren işçiye ütüyeye girdiğine dair bir kağıt verilir ve ancak bundan sonra içeri girebilirdi. Buna rağmen yine de bitlenmenin devam ettiği belirtilmiştir.

Mükellefiyete tabi işçilerin maruz kaldıkları salgın hastalıkların başlıcaları, tifüs, çiçek, sıtma, frengi, akciğer hastalıkları ve bağırsak enfeksiyonlarıdır. Bu hastalıkların

temelinde bir çok neden vardır. Fakat belki de en önemlilerinden biri işçilerin eğitimsiz olmalarıdır (Makal, 2006:82). Çünkü işçiler ocağa girerken hiçbir eğitim ve bilgilendirmeye tabi tutulmamışlardır. Hemen işe başlatılmışlardır. Maden gibi, ağır ve tehlikeli bir iş için çalışacak kişileri eğitmeden doğrudan işe koşmak gerçekten anlaşılır bir durum değildir. Ocağa girerken münavebeli olarak çalışmaya tabi tutulan bu kişiler çalıştıkları süre kadar köylerinde kaldıklarından o arada öğrenmiş olduklarını da unutulmakta ve yeniden sil baştan işe koyulmaktadırlar. Yani işçiler fikren ve bedenlen tam olarak işe kendilerini verememektedirler. Çünkü bunlar aynı zamanda köyde yaşayıp rençberlik yaparak geçimlerini sağlamaktadırlar. Yani toprağa bağlı kişilerdir.

İşçilerin sağlığını tehdit eden bir diğer tehlike meslek hastalıklarıdır. Bu hastalıklar bilhassa işçinin gücünün önce yavaş, sonradan ise süratle kaybolmasına, dikkat ve dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. İşçiyi olumsuz bir şekilde etkileyen bu hastalıklar, ankilostom (madenci kansızlığı) ve silikozdur (akciğer hastalığı). İşçileri olumsuz etkileyen diğer meslek hastalıkları ise, nistağmüs(Göz titremi), profilaksi (Önkoruma, önleme) ve antrakozdur (Akciğer kömürlenimi) (Özgen, 1944:19-21). İşçilerin sağlığının korunması adına iş kazalarıyla mücadele de son derece önemlidir (Özeken, 1955:204). Aşağıda iş kazaları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

3.8. İş Kazaları ve İş Yerinde Güvenlik

Havzadaki iş kazalarına baktığımızda bunun en önemli nedenlerinden birinin mükellefe tabi olan işçilerin çalışma ortamlarıyla alakalı iyi eğitilmemeleridir. Nitekim görüşlerine başvurduğumuz kişilere yönelttiğimiz “**İşe girerken sizi eğitime aldılar mı?**” sorusuna genelde hepsi “**Hayır**” cevabını vermişlerdir (Adı geçen mükelleflerle yapılan görüşmeler). Dolayısıyla bu işçiler iş yerlerine vardıklarında doğrudan işe başlamışlardır. İşçiler kendi iradelerinin dışında riskli, iş kazaları ve ölümlerin çok olduğu bir alanda çalışmaya zorunlu tutulmuşlardır. Ayrıca sürekli veya geçici olarak madende çalışan işçilere göre daha az eğitim, bilgi ve deneyim sahibi olan mükellefler, asker ve mahkum işçiler, gerekli eğitim verilmeden madende çalıştırılmışlardır. Bu durum doğal olarak iş kazalarını da beraberinde getirmiştir. Ancak şu da bir gerçektir ki, iş kazalarını tamamen mükellefiyet uygulamalarına bağlamak doğru olmaz.

İş kazalarındaki artışının bir diğer sebebi de gerekli güvenlik önlemleri alınmadan ve teknik donanım eksikliğine rağmen, üretimi arttırmak için iş gücünün zorlanmasıdır. Eti Bank’ın bir raporunda bu durum ifade edilmektedir: “Müstahsil olmayan işçi sayısının artışı bilhassa tesisat ve techizat yıpranması dolayısıyla fazla çalışılması mecburiyetinden ve azalan enerjinin kol kuvveti ile karşılanmasında ileri gelmektedir” (Makal, 2006:83).

Havzadaki ocaklarda meydana gelen kazaların bir diğer sebebi, işçilerin hastalanması sonucu kuvvetlerinin kaybolması ve dikkatlerinin dağılması, teknik emniyet ve kontrol eksikliği, tesisat bozukluğu, malzemenin ve çeşitli aletlerin kaliteli olmayışı veya bunlar hakkında bilgi eksikliği ve iyi kullanılmamasıdır. Örneğin Ereğli Şirketi’nden ve özel şahıslardan alınan ocakların durumu hiç iyi değildir. Savaş ortamı nedeniyle yeterli iyileştirmeler yapılamamıştır. Ayrıca havzada çalışan işçilerin çoğunun okur-yazar olmaması, işçiliği tam olarak benimsememeleri ve yılın yarısını köyünde geçiren bu kişilerin eğitimsiz olması iş kazalarının artmasında önemli bir etken olmuştur (Yüce, 1993:103-104). Gerhard Kessler ise, zorunlu çalışmayla havzaya

yeterli işgücü temin edilip üretimin her sene biraz arttığını, ancak bununla maden işçilerinin mesleki bilgilerinin artmadığını ve insan başına düşen randımanın da yükselmediğini belirtmektedir. Mükellefiyete tabi olan işçiler bu ağır ve tehlikeli iş için gerekli mesleki bilgi ile yetiştirilmediklerinden iş kazaları kaçınılmazdır. Zonguldak havzasında 1941'de 75, 1942'de 108, 1943'te 72, 1944'te 83, 1945'te 81, 1946'da ise 61 ölümlle sonuçlanan kaza olmuştur (Kessler, 1949:13). Ağır ve tehlikeli maden işçiliği için iş güçlerinin sistemli herhangi bir yetiştirme esasına dayanmayan bu tarz, şüphesiz rasyonel değildir, dünyanın hiçbir yerinde bu usule rastlanmaz (Kessler, 1949:14). Bu durum ocaklardaki güvenliği de sorgular haldedir. Yine görüşme yaptığımız kişilere yönelttiğimiz “**Ocaklarda güvenlik nasıldı?**” sorusuna genelde çoğu iyi olduğunu ama günümüzde bunun daha da iyi olduğunu ifade etmişlerdir. Bazısı ise asıl güvenliğin kendilerinin olduğunu söyleyerek çalışma sırasında son derece dikkatli olmaları gerektiği belirtmişlerdir (Erol, 2009). Gerçekten zorunlu çalışmaya tabi tutulan yöre insanı yeterli güvenlik tedbirleri alınmadan ve daha da acıklısı eğitilmeden ocaklarda çalıştırılmıştır.

Maden ocaklarında ölüm ve ağır yaralanma ile sonuçlanan kazalar grizudan çok duvar ve tavan çökmesi ile nakliyat kazalarından, işçi ve ustabaşı ve çavuşların kalifiye olmamalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca su patlaması nedeniyle de kazalar meydana gelmektedir. Eskiden işlenip bırakılmış kuyulara biriken sular zamanla diğer işlenen kuyulara doğru basınç oluşturdıklarında şiddetli su baskınları olabilmektedir (Naim, 1983:32). İstatistiki olarak 1944 yılında her 100 kazanın menşe ve sebeplerine baktığımızda, ocak içi kazaların %25'i çökme kazaları (kömür bacalarında, tavan ve duvar çöküntüleri), %10'u ana yollarda çöküntüler, %15'i rulaj kazaları (ocak içinde istihraç esnasında kazalar), %15'i muhtelif kazalar (lağımarda, patlayıcı maddelerin ve diğer aletlerin kullanılması esnasında) olarak görülür (Özeken, 1955:205).

Buradan şu sonuca ulaşabiliriz: Gerek ocaklardaki üretimi arttırmak, gerekse iş güvenliğini sağlayarak kazaları sıfıra indirmenin en önemli yolu profesyonel, devamlı ve kalifiye işçi teminini sağlamaktır. Bunun için daimi işçilik meselesi 1930'lu yıllarda yeniden tartışılmış ve bunun sonucu ocaklar çevresinde “**Amele Köyleri**” kurulma fikri ortaya çıkmıştır. Ancak Avusturya'dan getirilen Profesör B. Graningg ocaklar çevresinde kurulması düşünülen bu projeyi, işçiyi tamamen köyünden yani emekten koparacağı için uygun bulmamıştır (Gürboğa, 2007:33). 1940 yılında ocakların devletleştirilmesiyle beraber Amele Köyleri projesi de ortadan kalkmıştır. Bundan sonra işçilerin köyleriyle çalıştıkları ocakları yollarla birbirine bağlamak fikri ortaya çıkmıştır. 1944 yılında ustabaşı, teknisyen, şef gibi nitelikli işçilerle kazmacıların ocaklar civarında kalmaları için 14.300 evin yapımı planlanmış, diğer işçilerin ise köylerinden ocaklara demiryolu ve şose yollarla ulaşımının sağlanmasına karar verilmiştir. 1944 yılındaki hedef, kesif bir işçi kitlesinin meydana getireceği sınıf mücadelesi nedeniyle daraltılarak 4.000 bahçeli evin inşasına karar verilmiştir. Bu plan 1948 yılındaki Marshall yardımıyla hayata geçirilmiştir (Gürboğa, 2007:34). Fakat mükellefiyet uygulamaları zamanında bunlar yapılamadığından işçiler için istenilen çalışma ortamı sağlanamamıştır.

3.9. İşten Kaçma ve İş Yerini Terketme Yasağı

Mükellefiyet uygulamaları havza genelinde çalışma hayatını, çalışanların kendi inisiyatiflerinin dışında bir takım genel kurallara bağlanmıştır. Ücretli iş mükellefiyetinin temel dayanağı olan MKK'nun 10. maddesi işyerini terketme durumunu düzenlemektedir. Şöyle ki: “*Hükümetçe lüzum görülen sanayi ve maadin müesseseleriyle bu müesseselere bağlı iş yerlerinde ve bu kanunun derpiş ettiği ihtiyacı karşılamak amacıyla Hükümetçe tayin edilecek diğer iş yerlerinde çalışan işçiler, teknisyenler, mühendisler, ihtisas sahipleri ve sair hizmetliler çalıştıkları müesseseyi veya iş yerlerini, kabule şayan bir mazeret olmaksızın, terk edemezler.*

Bu madde hükümleri uyarınca çalışmağa mecbur tutulanlara gördükleri işe karşılık olarak dışarıdaki emsaline göre normal bir ücret verilir.

Bu maddenin birinci fıkrası hükmüne aykırı hareket edenler hakkında 9 uncu maddenin 4 ve 5 inci fıkraları hükümleri uygulanır.” İş yerinden ayrılmak için geçerli bir mazeret gerekmektedir. Aksi halde işi terk etmek mümkün değildir. Terk edenler zabıta kuvvetlerince iş yerlerine sevk edilecekler ve iş yerlerine sevk sırasındaki masraflar kaçanların ücretlerinden tahsil edilecektir. Görülüyor ki, havza köylülerinin çalışmaktan başka bir çaresi yok. Geçerli bir mazeret derken, Şaban Kalmaz'ın ifadesine göre, bir işçinin annesi babası dahi ölse izin yoktu (Kalmaz, 2009). Kabule şayan mazeretten kastın ne olduğu açık değildir. Dolayısıyla işçiler bu gibi durumlarda firar etmişler fakat jandarmalar tarafından yakalanarak tekrar iş yerlerine sevk edilmişlerdir. 11 Ağustos 1944 yılında kabul edilen yeni kanuna göre iş yerini terk etme suçu işleyenler para ve hapis cezasına çarptırılmışlardır. Böyle bir kanun değişikliğinin sebebi artan firar olaylarıdır (Güzel, 2007:207).

Peki “**İşten kaçanlara herhangi bir ceza var mıydı?**” Bununla ilgili olarak, yapılan bir çalışmada şu bilgilere rastlıyoruz.

Tablo 6: İşten Kaçanlara Verilen Cezalarla İlgili Yazışmalar

Tarih	Konusu
15.07.1944	Hizmet taburuna sevkinin ertelenmeyeceği hakkında, Penpeçiler köyünden Hasan Turan
28.07.1944	Tahkimata sevk edilen Mecit Birinci hakkında
28.07.1944	Tahkimata sevk edilen Sabri Şapar hakkında
05.08.1944	Hizmet taburuna sevk edilen Mustafa Sarı hakkında
15.08.1944	İş taburuna sevk edilen Mustafa Coşkun hakkında
08.09.1944	Tahkimata sevk edilen Bayram Çevik hakkında
05.10.1944	Ocaktan firar ettiğinizden hizmet taburuna sevk edildiniz. Kilimli'den Davut Öztürk
05.10.1944	Tahkimata sevk edilen Ahmet Yıldırım hakkında
05.10.1944	Ocağa gelmediğinden hizmet taburuna sevk edilen Akif Kalfa hakkında (Devrek-Başzellece)

Erol Çatma, (1998), *Asker İşçiler*, Ceylan Yayıncılık, İstanbul, s. 133.

Firar edenleri yakalama görevi ordu içinde tesis edilmiş olan “**Tahkim Komutanlığı**”na verilmiştir. İş yerinden üç kez üst üste firar edenler “**tahkimata**” yani Tahkim Komutanlıklarına sevk edilerek Erzurum'a ya da Edirne'ye gönderilerek yollarda, hava alanlarında ve diğer ağır işlerde ücretsiz olarak bir yıl çalıştırılırlardı (Metinsoy, 2006:101).

İşçilerin ocaklardan kaçışlarını önlemek için başvuru zorlayıcı tedbirlerin çare olmaması üzerine başka yollar aranmıştır. Bunun için iyi çalışan işçilere ve ailelerine sosyal yardımlar yapıp verimli çalışan işçiler ödüllendirilmişlerdir. 1942 yılında Ereğli Kömür Madenleri İşletme Müdürü İhsan Soyak işçilerin verimini arttırmak için sadece cezalandırmanın değil, onları teşvik edecek sosyal tedbirlerin de alınması gerektiğini İktisat Vekâleti'ne bildirmiştir. Bunlar:

- Gıda maddelerinin temininde azami suhulet gösterilmesi
- Havzada çalışan işçinin tekaütlük işinin halledilmesi
- İstihsale alakadar bilumum personele istihsal ve randımanla münasip

bir şekilde prim verme imkanının bahşedilmesi (Metinsoy, 2006:106).

Ocaktan kaçmalarla ilgili olarak mükelleflerle yaptığım görüşmelerde, kaçanların hemen iş yerinden firar olarak jandarmaya bildirildiği, jandarmanın anında köylere gelerek işçileri aradığı ve bulup iş yerine götürdüğüdür. Bazı mükellefler, kaçanlara her hangi bir cezanın olmadığını, bazıları ise cezanın olduğunu, dayak atma, tahkimata sürme, ocak içinde ağır yerde çalıştırma gibi cezaların verildiği belirtmişlerdir (Adı geçen mükelleflerle yapılan görüşmeler). Nitekim konuyla ilgili başka bir eserde de, işten kaçanlara dayak atıldığı, ayrıca işten kaçanların tahkimata gönderildiği belirtilmektedir. İşten kaçmanın harpten kaçmakla eş değerde olduğu belirtilip işten kaçanlar vatan hainliği ile de suçlanmışlardır (Yalçın, 1989:51-55-109).

Yöre halkı mükellefiyetten kurtulmak için çeşitli yollara başvurmuştur. Bunlardan biri, sahte rapor almak için doktorlara rüşvet verilmesi olayıdır. Ancak rapor almak için rüşvet verecek durumda olmayan mükellefler ise kendilerini yaralayarak veya hasta hale getirerek madenlerden kurtulmak istemişlerdir. Yine Zonguldak'ta çıkan Ocak gazetesinde 4 Şubat 1942 tarihli haberde, iş mükellefiyetine tabi olanların kendilerine uyuz ve tifüs gibi çeşitli hastalıklar bulaştırarak ocaklardan kurtulmak istedikleri belirtilmektedir (Metinsoy, 2006:104-105). İşçilerin madende çalışmaya gitmemek için başvurduğu yollardan en çarpıcı olanlarından biri de başparmaklarını keserek kendilerini sakat bırakmalarıdır (Yalçın, 1989:78). Bu durum köylü işçilerin ne kadar çaresiz olduklarını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

İşçilerin ocaklardan firar etmelerinin sebeplerinin başında, ocaklardaki kötü ve ağır çalışma şartları ile köylülerin zorla çalıştırılmasıdır. Ayrıca köylüler iş mükellefiyetinin kanunlara aykırı uygulandığını ifade etmektedirler. Çünkü buna tabi olmak için daha önce madenlerde çalışmış olma şartı aranırken, bu kurala pek uyulmamıştır (Metinsoy, 2006:102). Köylülerin hasat ve çift sürme zamanları köylerinde olma zorunluluğu da firarların bir başka sebebidir. Çünkü ocaktan aldıkları ücret yetmemektedir. Geçimlerini temin edebilmek için mutlaka rençberlik yaparak gelir takviyesi yapmaları gerekmektedir (Çomran, 2009). Dolayısıyla evindeki aile fertlerinin yiyecek malzemesi yokken havza köylülerini mükellefiyete tabi tutmak firarları kaçınılmaz kılmaktadır. Savaş koşulları, kendilerine haksızlığın yapıldığını düşünmeleri, hayat pahalılığı ve darlığı gibi nedenlerden dolayı da işçiler maden ocaklarından kaçmışlardır.

Mükellefiyetten kaçışın sebebini sadece ekonomik koşullar ve ağır çalışma şartlarında aramamak gerekir. Olayın belki de en önemli sebeplerinden biri de psikolojik yöndü. Zorla yaşadıkları yerden alınarak hiç tanımadıkları ve alışık

olmadıkları bir işte çok zor şartlarda çalıştırılan bu insanlar kendilerini rahat hissedememektedirler. Dolayısıyla hapiste olmanın madende çalışmaktan daha iyi olduğunu, çünkü en azından ekmeğin ve suyun hazır olduğunu ifade etmektedirler (Yalçın, 1989:66). Bundan da anlaşılıyor ki, çaresizliğin bir sonucu olarak ocaklarda çalışmak zorunda kalmışlardır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Ereğli Kömür Havzası'nda 1940-1947 yılları arasında uygulamaya konan “**Ücretli İş Mükellefiyet Uygulaması**” ele alınmıştır. Sözlü Tarih yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada, Ereğli Kömür Havzası'nda mükellefiyet zamanı ocaklarda çalışan kişilerin söylediklerinden yola çıkarak belirtilen dönem anlatılmaya çalışılmıştır. Mükellef işçiler kendilerine yöneltilen sorularımıza içtenlikle cevap vererek, zor şartlar altında çalışmak zorunda kaldıkları “mükellefiyet dönemi”nin aydınlatılmasına çok önemli katkı sağlamışlardır. Bu kişiler bahsedilen dönemi yaşayan birinci elden kaynaklar olması bakımından önem taşıdıkları gibi, yaşları gereği belki bir daha bunlarla görüşme şansı olmayacağından dolayı da ayrı bir değer taşımaktadırlar. Nitekim çalışmanın “Giriş” bölümünde de ifade edildiği gibi, mükelleflerden Asım Aydoğan, kendisiyle görüşmemizden üç gün sonra vefat etmiştir. Bu anlamda yapılan çalışma ayrı bir önem taşımaktadır.

Mükellefiyet dönemiyle alakalı olarak mükelleflerin bizzat ifadelerinden de anlaşılacağı gibi hiç biri bu dönemden ve çalışmaktan dert yanmamıştır. Aksine devletin kendilerine belli bir iş tahsis etmesinden dolayı son derece mutlu olmuşlardır. Fakat onları üzen asıl mesele belirtilen dönemde kömür ocaklarındaki uygulamalardır. Her ne kadar kanun ve yönetmelik olsa da, ocak içindeki uygulamalar farklı olduğundan işçiler son derece muzdarip olmuşlardır. Örneğin mesai saatinin aşması, beslenmenin yetersiz olması, güvenliğin az olması, temizlik sorunu, amirlerin davranışları, kanunun getirdiği hakların köylülere baskı aracı olarak uygulanması gibi konular çalışanları son derece üzmüştür. Halk çaresizlik içinde, II. Dünya Savaşı'nın soğuk rüzgarlarının ülkemizi de etkilediği zor bir dönemde çaresizlik içinde ocaklarda çalıştırılmıştır. Hatta bazı mükellefler, bu dönem sona erdikten sonra bir daha ocakta çalışmamışlardır.

Kısacası halkımız zor zamanlarda ülkesi için her türlü fedakarlığı yapmıştır. Aslında havzadaki bu uygulama bir bakıma yöre halkı adına bir fedakarlıktır. Her ne kadar yöre halkının ocaklarda çalışıp çalışmama gibi bir tercih hakkı olmasa da, söylediklerinde hiçbir zaman bir küskünlük ifadesine rastlanılmamıştır. Sadece bireysel olarak bazı uygulamalardan dert yandıklarını görmek mümkündür. Havzada tespiti yapıp görüşülen mükelleflerin, bu görüşmelerden büyük mutluluk duydukları bir gerçektir. Ortalama 85 yaşlarında olan bu insanlar, adeta birileri gelse de o dönemleri anlatarak yeniden yâd etsek anlayışı içindedirler. Çünkü gayet hoş, kendi iç dünyalarında yer ettiği ve samimâne bir şekilde yöneltilen sorulara cevap vermişlerdir. Böylece hem yerel tarihimize, hem milli tarihimize, hem de dünya tarihine de katkı sağlamışlardır. Çünkü bilinen bir gerçek ki, Fransız sermayeli Ereğli Şirketi, kömür havzasında 1937 yılına kadar üretim devam etmiştir.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri****Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**

BCA, (Fon Kodu. 030.18.1.2. / Yer No. 106.61.14) 28.4.1944.

BCA, (Fon Kodu. 030.18.1.2. / Yer No. 116.29.18) 5.5.1948.

BCA, (Fon Kodu. 030.18.1.2. / Yer No. 119.40.8) 28.5.1949.

Kişisel Görüşmeler

Ah, Hasan ile Kdz.Ereğli Karakavuz Köyü'nde 28 Haziran 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1929 doğumlu, video kamera kayıt).

Altunbaş, Mehmet ile Kozlu Dağköy'de 8 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1926 doğumlu, video kamera kayıt).

Aydın, Ahmet ile Kdz.Ereğli'de 4 Nisan 2010 tarihinde yapılan görüşme (mükellef yakını, 1931 doğumlu, video kamera kayıt).

Aydoğan, Asım ile Kdz.Ereğli Ramazanlı Köyü'nde 14 Nisan 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1924 doğumlu, video kamera kayıt).

Bayram, Hakkı ile Kdz.Ereğli Ormanlı Beldesi'nde 14 Nisan 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1920 doğumlu, video kamera kayıt).

Bektaş, İsmail ile Kdz.Ereğli Süleymanbeyler Köyü'nde 14 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1929 doğumlu, video kamera kayıt).

Canbaz, Recep ile Kdz.Ereğli Ömerli Köyü'nde 7 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1926 doğumlu, video kamera kayıt).

Cengiz, Mehmet ile Kdz.Ereğli Sücüllü Köyü'nde 17 Nisan 2010 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1926 doğumlu, video kamera kayıt).

Cöbek, İzzet ile Kdz.Ereğli'de 13 Nisan 2010 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1921 doğumlu, video kamera kayıt).

Çomran, Yaşar ile Bartın Gökçekıran Köyü'nde 2 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1929 doğumlu, video kamera kayıt).

Dilaver, Abdullah ile Kdz.Ereğli Ömerli Köyünde 7 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1924 doğumlu, video kamera kayıt).

Erarslan, Hüseyin ile Kdz.Ereğli Davutlar Köyü'nde 28 Haziran 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1926 doğumlu, video kamera kayıt).

Erol, Mehmet ile Kdz.Ereğli Sücüllü Köyü'nde 8 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1926 doğumlu, video kamera kayıt).

Kahraman, İzzet ile Kdz.Ereğli Çiğdemli Köyü'nde 15 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1920 doğumlu, video kamera kayıt).

- Kalmaz, Şaban ile Kdz.Ereğli Ortacı Köyü Burun Ören Mahallesi'nde 15 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1917 doğumlu, video kamera kayıt).
- Korkmaz, Hasan ile Kdz.Ereğli Sücüllü Köyü'nde 8 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1926 doğumlu, video kamera kayıt).
- Özdemir, Tevfik ile Kdz.Ereğli Ortacı Köyü Burun Ören Mahallesi'nde 15 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1922 doğumlu, video kamera kayıt).
- Özdemir, Yaşar ile Bartın Kurtköy'de 2 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1925 doğumlu, dijital sesli kayıt).
- Şenol, Abdullah ile Kdz.Ereğli'de 26 Ocak 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1924 doğumlu, dijital sesli kayıt).
- Tanrıverdi, Tahsin ile Kozlu Seyfetler Köyü'nde 12 Nisan 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1920 doğumlu, video kamera kayıt).
- Taşdelen, Mehmet ile Kdz.Ereğli Sücüllü Köyü'nde 8 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1926 doğumlu, video kamera kayıt).
- Üzülmez, Eyüp ile Kdz.Ereğli Yazıcılar Köyü'nde 14 Nisan 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1929 doğumlu, video kamera kayıt).
- Yalman, Hüseyin ile Kdz.Ereğli Ören Köyü'nde 7 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1929 doğumlu, video kamera kayıt).
- Yılmaz, Hayri Sabri ile Kdz.Ereğli'de 24 Nisan 2010 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1924 doğumlu, video kamera kayıt).
- Yürükoğlu, Arif ile Bartın Gökçekıran Köyü'nde 2 Şubat 2009 tarihinde yapılan görüşme (mükellef işçi, 1922 doğumlu, video kamera kayıt).

Kitap ve Makaleler

- Counce, Stephen (2008), *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çatma, Erol (1998), *Asker İşçiler*, Ceylan Yayıncılık, İstanbul.
- Çıladır, Sina (1999), *Taşkömürü Havzası'nın Devletçilik Dönemi*, Yaman Matbaası, Kdz.Ereğli.
- Danacıoğlu, Esra (2007), *Geçmişin İzleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Enver, Sadreddin (1941), *Zonguldak Kömür Havzamız*, Etibank Yayınları.
- Ereğli Kömür Havzasındaki İstihsalâtın Arttırılması İçin Ücretli İş Mükellefiyeti Tesisi Hakkında Kararname* (1942), Cihan Kitabevi, İstanbul.
- Eyriboyun, Dilek (1995), "Zonguldak Kömür Havzası'nda Ücretli İş Mükellefiyeti" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Gürboğa, Nurşen (2005), "Mine Workers, the State and War: The Ereğli-Zonguldak Coal Basin as the Site of Contest, 1920-1947", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bogaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History, İstanbul.
- , Nurşen (Ağustos 2007), "Zonguldak Kömür Havzasında Amele Köyleri Projesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 164.
- Güzel, Mehmet Şehmus (2007), "İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, (Der. Donald Quataert ve Erik Jan Zürcher), (Çev. Cahide Ekiz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kessler, Gerhard (1949), *Zonguldak ve Karabük'teki Çalışma Şartları*, (Çev. Ekmel Zadil), Kenan Matbaası, İstanbul.
- Makal, Ahmet (2006), "Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak İş Mükellefiyeti", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Zonguldak Eğitim ve Kültür Vakfı, Zonguldak.
- Metinsoy, Murat (2006), "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Zonguldak Kömür Ocaklarında Ücretli İş Mükellefiyet, ve İşçi Direnişi", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, Zonguldak Eğitim ve Kültür Vakfı, Zonguldak.
- Naim, Ahmet (1983), *Bir Yudum Soluk*, (Baskıya hazırlayan Sina Çıladır), Şirin Ereğli Yayınları, Kdz.Ereğli.
- Özdemir, Süleyman (1994), "Dünyada ve Türkiye'de Zorunlu Çalışma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özeken, Ahmet Ali (1955), *Türkiye Kömür Ekonomisi Tarihi*, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul.
- Özgen, Nimet (1944), *Kömür Maden Ocaklarında Hıfzıssıhhat*, Bingöl Matbaası, Zonguldak.
- Savaşkan, Bahri (1993), *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi*, İlkadım Matbaası, Zonguldak.
- Thompson, Paul (1999), *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih*, (Çev. Şehnaz Layıkel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tosh, John (2008), *Tarihin Peşinde*, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, İrfan (1989), *Ölümün Ağzı*, Gölge Yayınları, İstanbul.
- Yüce, Mustafa (1993), "Ücretli İş Mükellefiyeti ve Zonguldak Havzası Uygulaması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zaman, Ekrem Murat (2004), *Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı*, TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını, Ankara.

İnternet Kaynakları

http://www.belgenet.com/eko/enflasyon_01.html, (Erişim Tarihi:20.04.2009).

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/816.html>, (Erişim Tarihi:15.04.2009).

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/5011.html>, (Erişim Tarihi:15.04.2009).

<http://www.taskomuru.gov.tr/index.php?page=sayfagoster&id=35>,

(Erişim Tarihi:20.04.2009).

